

Blev Hypatia dræbt, fordi hun var en ikke-kristen kvinde, der dyrkede videnskaben?

AF JESPER ROSENLOV

Siden Oplysningstiden har den kvindelige naturfilosof, Hypatia, der blev myrdet i Alexandria i 415 e.Kr., været genstand for en del mytedannelser. Man har således fremstillet hende som en martyr for videnskaben, hvis fremskridt brutalt blev forsøgt hindret af overtroiske kristne, der ikke kun ødelagde Alexandrias berømte bibliotek, men ligeledes dræbte Hypatia, da de følte sig truet af hendes køn, hendes manglende kristne tro og hendes farlige videnskabelige teorier. I 2009 blev der pustet nyt liv i disse myter, da filmen *Agora* udkom. En del af filmens fortælling genkendes i de fortællinger om Hypatia, der har set dagens lys siden det 18. århundrede. I filmen er Hypatia en ung kvinde, der ikke kun er smuk, men desuden intet mindre end et videnskabeligt geni, der bl.a. finder beviser for, at Solen er i centrum af universet. Men afspejler disse fremstillinger en historisk virkelighed? Blev Hypatia forfulgt og dræbt af kristne, fordi hun var en ikke-kristen kvinde, der dyrkede videnskaben?

Hvem var Hypatia?

Så vidt vi kan bedømme ud fra de samtidige kilder, var Hypatia en kvindelig naturfilosof, der levede i Alexandria i slutningen af det 4. årh. og begyndelsen af det 5. årh. Som naturfilosof var hun lærd og havde et stort kendskab til matematik, astronomi og filosofi, som hun ligeledes underviste i.

Hun tilhørte tidens nyplatoniske skole, der kendetegnedes ved at kombinere datidens

videnskabelige teorier med en særlig fortolkning af Platons lære. En del nyplatonikere holdt desuden fast i en mystisk inspireret udlægning af den græsk-romerske religion – og var dermed ikke-kristne. Det samme gjaldt højst sandsynligt Hypatia. Vi ved ligeledes, at hun var velanset blandt Alexandrias ledende borgere, men at hun blev dræbt i 415.

Alexandria var i det 4.-5. årh. en by plaget af mange konflikter. Befolkningen var splittet i

mange religiøse og etniske grupper, så som ikke-kristne grækere, ægyptere og jøder – samt kristne, der atter var opsplittet i flere rivaliserende grupperinger. Denne opsplitning medførte, at byen ofte var plaget af voldelige opstande og uroligheder, skønt byens præfekt – repræsentanten for den kristne byzantinske kejser, som byen dengang var underlagt – forsøgte at skabe fred i byen. Det var i denne uroplagede by, Hypatia blev dræbt. Men hvorfor? Skyldtes det banebrydende videnskabelige opdagelser, der undergravede den kristne tro?

Bidrog Hypatia med noget originalt til videnskaben?

Det bryr sig, men ærlige, svar må være nej. Hypatia havde som datter af matematikeren Theon (ca. 335-405 e.Kr.) givetvis fået en solid videnskabelig dannelse. Men selvom Theon i sin samtid havde ry for at være en dygtig matematiker, der udarbejdede en meget anvendt korrigeret udgave af Euklids værk *Elementa* (4.-3. årh. f.Kr.), anser man i dag hans eget bidrag til matematikken for ubetydelig. Den samme dom kan ligeledes fældes over Hypatia. Selv om hun ifølge kilderne ligesom sin far var en lærd og agtet lærer, er der ikke noget, der tyder på, at hun bidrog med noget originalt til videnskaben. Ifølge kilderne skrev hun sandsynligvis flere kommentarer til ældre matematiske værker såsom Apollonius af Pergas *Conica* (3. årh. f.Kr.) og Diophantus' *Arithmetica* (3. årh. e.Kr.). Desuden redigerede og kommenterede hun sandsynligvis den tredje bog i Ptolemaios' astronomiske værk *Almagest* (2. årh. e.Kr.) – eller måske endda hele værket. Informationerne om Hypatias forfatterskab er altså usikre, men der eksisterer ingen dokumentation for, at hun skrev

egne værker om matematik, videnskab eller filosofi. Efter alt at dømme havde hendes forfatterskab alene det sigte at gøre andres værker mere forståelige.

Det er blevet påstået, at Hypatia skulle have opfundet astrolabiet og hydrometeret. Men dette er usandt, da begge disse instrumenter var i brug lang tid før hendes levetid. Det kan dog udledes af et brev skrevet af hendes elev Synesius, at hun havde vejledt ham i, hvordan man konstruerede et astrolabium. Men at Hypatia selv var opfinderen af dette astronomiske måleinstrument må dog afvises. I et andet brev beder Synesius Hypatia om hjælp til at konstruere et hydrometer. Det antydes dog i brevet, at Hypatia ikke kendte dette instrument i forvejen, skønt dets eksistens er bevidnet i det 2. årh. e.Kr. og måske endda kan føres helt tilbage til Archimedes (3. årh. f.Kr.).¹

I filmen *Agora* gøres Hypatia endvidere til talsmand for heliocentrisk verdensbillede. Også dette må afvises som det pure opspind. Teorien om, at Solen var universets centrum, kendtes ganske vist i antikken, men blev kun støttet af ganske få, så som den liden kendte Aristachos af Samos (ca. 310-230 f.Kr.). Tidens største videnskabelige autoriteter (Platon, Aristoteles, Ptolemaios) tog det for givet, at Jorden var universets centrum, og Hypatia gjorde selv sit for at fremme netop dette geocentriske verdensbillede ved at kommentere Ptolemaios' *Almagest*. Som nævnt tilhørte hun endvidere den nyplatoniske skole, hvis kosmologi ligeledes forudsatte en geocentrisk verdensforståelse. Det er derfor højst usandsynligt, at Hypatia skulle have været tilhænger af et heliocentrisk verdensbillede,

¹ Læs uddrag af Synesios' breve til og om Hypatia [\[link\]](#)

1753-udgaven af John Tolands bog fra 1720, der bærer den sigende titel: *Hypatia: or, the history of a most beautiful, most vertuous, most learned, and every way accomplish'd lady; who was torn to pieces by the clergy of Alexandria, to gratify the pride, emulation and cruelty of their archbishop, commonly but undeservedly stiled St. Cyril.*

hvilket der da heller ikke findes noget belæg for i kilderne.

Foragtede kristne Hypatia?

At kristne skulle have fordømt Hypatia på grund af hendes køn og videnskabelige lærdom, modsiges af den kendsgerning, at de fleste af hendes elever var kristne. Ifølge historikeren A. Cameron var faktisk alle de elever, vi i dag kan identificere, kristne.² Blandt disse finder man eksempelvis Synesius (ca.

370-413), der senere blev biskop i Ptolemais i det østlige Libyen. Efter Synesius havde forladt Alexandria, førte han en brevkorrespondance med Hypatia. Af de bevarede breve fremgår det tydeligt, at Synesius beundrede Hypatia og satte meget stor pris på hendes lærdom. Han kalder hende bl.a. for sin "mest ærede lærer", "moder, søster, lærer, velgører i alle ting". I breve til venner og familie omtaler han hende som "den dame, der med rette præsiderer over filosofiens mysterier," og

² A. Cameron s. 58

”den helligste og mest ærede filosof,” fra hvem man modtager ”orakeludsagn.”³

Synesius var dog ikke den eneste blandt samtidens kristne forfattere, der udtalte sig rosende om Hypatia. Historieskriverne Socrates Scholasticus (ca. 380-439) og Philostorgius (ca. 368-439) har også kun lovord tilovers for hende. Også Theophilus, der var biskop i Alexandria 382-412, behandlede Hypatia med respekt. Selvom Hypatia ikke var kristen, tillod Theophilus, at hun underviste i byen. Sandsynligvis anså han hende endda for en allieret, hvis tætte kontakt til byens ledende borgere, ikke udgjorde en trussel. Theophilus var ellers ikke en mand, der var blødsøden overfor de ikke-kristne i Alexandria. I 391 udbrød der uroligheder i byen, hvor det kom til sammenstød mellem kristne og ikke-kristne. I kølvandet på disse uroligheder lod Theophilus de ikke-kristne templer i byen ødelægge.⁴ Men disse konflikter synes ikke at have haft betydning for Hypatias virke som lærer i byen.

Hvorfor blev Hypatia myrdet?

At dømme ud fra de samtidige kilder skyldtes mordet på Hypatia hendes tætte relationer til den romerske præfekt Orestes. Som præfekt var Orestes den byzantinske kejsers repræsentant i Alexandria og dermed byens politiske leder. Ifølge Socrates Scholasticus mødtes Orestes ofte med Hypatia, der dermed optrådte som en form for rådgiver. Orestes var selv kristen, men forsøgte at opretholde et godt forhold til de ikke-kristne indbyggere,

der holdt fast i den gamle religion, samt til byens jøder. Men da Kyrillos efter Theophilus' død blev Alexandrias biskop i 412 udbrød der en indædt strid mellem byens verdslige og gejstlige leder. Det var denne strid, der handlede om magten i byen, Hypatia blev en del af – og stridens parter var begge kristne.

Kyrillos nød stor popularitet blandt Alexandrias fattige kristne. Han nød ligeledes støtte blandt de såkaldte *parabalani*, der oprindeligt var en gruppe af kristne, der tog sig af fattighjælp og sygepleje, men med tiden også påtog sig at sørge for biskoppens personlige sikkerhed. Men det var ikke alle kristne, der brød sig om den nye biskop. Flere havde støttet hans rival Timotheos i kampen om at blive byens religiøse leder. Kyrillos viste sig da også at være en særdeles stridbar herre, der holdt strengt på kirkens officielle lære. Derfor kom han i konflikt med de såkaldte novatianere, der benægtede kirkens ret til at tilgive dem, der under kristenforfølgelserne var bukket under for pres og havde deltaget i ikke-kristne ritualer. Resultatet af denne strid blev, at lod Kyrillos lod novatianernes kirker i byen lukke.

I 414 udbrød der nye uroligheder i Alexandria. Denne gang mellem kristne og jøder. Urolighederne skyldtes, at jøder angiveligt havde overfaldet og myrdet kristne. Dette førte til voldelige sammenstød og resulterede desuden i, at Kyrillos beordrede byens synagoger lukket. Derudover lod han den jødiske befolkning – enten helt eller delvist – forvise fra Alexandria. Dette skridt modsatte Orestes sig dog og klagede til kejseren over biskoppens fremfærd. Dette fik imidlertid konflikten til at eskalere yderligere. En gruppe af munke fra Nitria kom til byen for at støtte Kyrillos. Der udbrød nye uroligheder, hvorunder en af

³ Læs uddrag af Synesius' breve til og om Hypatia her [[link](#)]

⁴ Ødelæggelsen af disse templer havde i øvrigt intet med ødelæggelsen af Alexandrias bibliotek at gøre, som det ellers ligeledes er blevet hævdet. Se: ”Ødelagde kristne biblioteket i Alexandria?” [[Under udarbejdelse](#)]

munkene ved navn Ammonius overfaldt Orestes og nær havde dræbt ham. Ammonius blev efterfølgende arresteret og tortureret til døde på ordre fra Orestes. Da Kyrillos forsøgte at erklære Ammonius for en martyr, vendte mange ledende kristne i byen sig imod ham og fik ham til opgive sagen.

Konflikten mellem Orestes og Kyrillos var dog langt fra overstået. Da Orestes afslog et mæglingforsøg fra Kyrillos' side, opstod der et rygte om, at det var Hypatia, der hindrede Orestes i at forlige sig med Kyrillos. Ifølge den samtidige kristne historieskriver Socrates Scholasticus, var det dette rygte "blandt kirkens folk", der førte til mordet på Hypatia i marts 415. Ifølge Socrates Scholasticus "konspirerede nogle mænd med opildnet sind anført af en [kirkelig] oplæser ved navn Peter, og lagde sig på lur og trak hende ud af hendes vogn og førte hende til kirken ved navn Cæsareum, hvor de trak tøjet af hende og derefter myrdede hende med [tag]tegl. Efter at have revet hendes krop i stykker, førte de hendes lemlæstede lemmer til et sted kaldet Cinaron og brændte dem der."

Der er uklart, hvem denne Peter og disse mænd "med opildnet sind" var. Men der kan næppe herske tvivl om, at det var kristne, der begik det, der må beskrives som et politisk mord – og at ydmygelsen og lemlæstelsen af Hypatia, der var Orestes' rådgiver, sandsynligvis skal ses som hævn for den brutale henrettelse af Ammonius. Det antages ofte, at det var de førnævnte munke fra Nitria, der stod bag mordet. Andre har peget på *parabalani*-gruppen, der som nævnt agerede livvagter for byens biskop. Men Socrates Scholasticus nævner ikke disse i forbindelse med mordet, skønt han hverken brød sig om dem eller Kyrillos. Selvom det på ingen måde

er usandsynligt, kan man altså ikke ud fra hans beretning med sikkerhed fastslå, at morderne skal findes blandt medlemmerne af disse grupper, eller at Kyrillos havde beordret mordet, skønt mistanken senere faldt på ham. Dog står det klart, at der var tale om et politisk motiveret mord, der intet havde at gøre med Hypatias køn, hendes tro eller hendes videnskabelige lærdom.

Mordet vakte forfærdelse i brede kredse. Socrates Scholasticus tager afstand fra drabet og erklærer: "Denne affære bragte en betydelig vanære over ikke bare Kyrillos, men også over hele den alexandrinske kirke. Og sandelig, intet kan være længere fra kristendommens ånd end at tillade massakrer, slagsmål og gerninger af den art."⁵

Som Socrates Scholasticus antyder, faldt mistanken i samtiden på Kyrillos. Byrådet i Alexandria sendte samme år udsendinge til kejser Theodosius d. 2. i Konstantinopel, og kejserens rådgivere igangsatte efterfølgende en undersøgelse af forholdene i Alexandria. Resultatet af undersøgelsen blev, at der i efteråret 416 blev udstedt et kejserligt edikt, der underlagde *parabalani*-gruppen Orestes' myndighed og desuden begrænsede deres antal og virke. Kyrillos selv slap dog for yderligere tiltale – angiveligt fordi han havde bestukket en kejserlig embedsmand.

Om det sidste er sandt, er usikkert, men de kejserlige bestemmelser var under alle omstændigheder ikke nok til at standse Kyrillos. Få år senere fik han atter myndighed over *parabalani*-gruppen og det lykkedes ham også at udmanøvrere Orestes, der muligvis forlod byen. Kyrillos opnåede herefter kontrol over

⁵ Læs Socrates Scholasticus' og andres beretninger om Hypatias død [\[link\]](#)

Alexandrias byråd og sikrede sig dermed den politiske magt i byen. Ifølge historikeren E. J. Watts havde dette netop været målet for Kyrillos – et mål han dog ikke kunne opnå så længe Orestes og Hypatia stod i vejen for ham.⁶

I det 6. årh., over hundrede år efter Hypatias død, omtalte den ikke-kristne filosof Damascius ligeledes drabet på hende i hans biografi om Isidor af Alexandria (ca. 450-520). Ifølge Damascius var det Kyrillos, der stod bag drabet, fordi han blev misundelig på Hypatia, da han så, hvor mange, der flokkedes om hende. Damascius hovederinde synes dog at være at fremhæve det mod, som hans højtagtede lærermester, Isidor af Alexandria, angiveligt udviste i tiden efter Hypatias død, da han trods en atmosfære af kristen intolerance, fortsatte sit videnskabelige og filosofiske hverv. Blandt nyere historikere er der dog bred enighed om, at Damascius sene fremstilling bærer præg af hans antikristne holdninger, hvorfor man bør være varsom med at tillægge den større vægt. Som sagt spores der ingen foragt for Hypatias tro eller lærdom – ej heller for hendes køn – hos samtidens kristne som f.eks. Orestes, Synesius, Socrates Scholasticus og Philostorgius. Ironisk er det Damascius, der udtrykker foragt for hendes køn. Han skriver således: "Der var en meget stor forskel mellem Isidor og Hypatia, ikke kun fordi hun kun var en kvinde, mens han var en mand, men også fordi hun var geometriker, mens han var en ægte filosof."

Dog står det klart, at der var tale om et politisk motiveret mord, der intet havde at gøre med Hypatias køn, hendes tro eller hendes videnskabelige lærdom.

Mens de ældste kilder altså angiver politisk rivalisering mellem Alexandrias præfekt og biskop som årsagen til drabet på Hypatia, er Hesychius af Milet (6. årh.), der muligvis ikke selv var kristen, den første, der specifikt påstår, at det var Hypatias astronomiske visdom, der vakte nag. Denne

påstand, der muligvis bygger på Hesychius' egen fortolkning af Damascius' beretning, savner dog ligeledes belæg i de ældste / samtidige kilder. Det samme gælder den endnu senere historie om, at Hypatia skulle have været mistænkt for at have fået magten over Orestes ved hjælp af satanisk magi. Denne påstand stammer fra en krønike forfattet over 250 år efter Hypatias død af Johannes af Nikiu, der med denne noget søgte anklage mod Hypatia prøvede at forsvare Kyrillos.

Hypatias eftermæle

Som nævnt bidrog Hypatia ikke med noget originalt til videnskaben. Hertil bør endvidere tilføjes, at hun hverken var den første eller den sidste kvindelige naturfilosof i Alexandria. Senere hører vi om Aedesia, Asclepigenia og Theodora af Emesa. Nyplatonismen forsvandt heller ikke med Hypatias død, men overlevede i århundreder. Nyplatoniske filosoffer fortsatte således med at forske og undervise i astronomi og matematik. Derfor må påstanden om, at kristne med drabet på Hypatia havde indledt "den mørke middelalder" med undertrykkelse af videnskaben og filosofien, afvises.

⁶ Watts (2008) s. 197-200

Alligevel er det netop dette eftermæle, som en martyr for videnskaben, Hypatia har fået. At Hypatia nærmest fremstår som "den sidste hellener," skyldes dels Damascius' sene fremstilling, dels oplysningstidens historieskrivning, der sjældent forsømte en chance for at konstruere en antikristen myte. Både John Toland, Voltaire og Gibbon gør således Hypatia til en heltinde i kampen mod kristendommen. Herefter, i det 19. til 21. århundrede, optræder Hypatia både som hoved- og biperson i adskillige skønlitterære værker, teaterstykker og dokumentarprogrammer, hvor hun gøres til et modbillede til sin samtids kristne og beskrives som en enestående repræsentant for videnskaben. Nyere fremstillinger fremhæver hende endda som en forkæmper for feminismen og sorte kvinders

Filmen *Agora* (2009). "A holy war becomes hell on earth," hvis man skulle være i tvivl om filmens budskab.

rettigheder. Formålet synes altid det samme, nemlig at anvende hendes tragiske død i et polemisk ærinde vendt mod kristendommen.

Filmen *Agora* fra 2009 er desværre ingen undtagelse. Filmen er instrueret af Alejandro Amenábar og skal angiveligt ses som en kritik af "nutidens kristne fundamentalisme." Når instruktørerne til såkaldt historiske film erklærer, at målet med deres film er at kommentere eller kritisere noget i deres egen samtid, gør man klogt i at være på vagt. Især hvis man som historisk interesseret foretrækker at blive underholdt af en filmisk fortælling, der afspejler noget, der rent faktisk har fundet sted. Målet med sådanne film er nemlig ikke at give en så tro og loyal gengivelse som muligt af fortidens mennesker og begivenheder, men i stedet at propagandere for et eller andet nutidigt synspunkt. Sådanne film udgør oftest en elendig form for historieformidling, da de er fyldt af anakronismer og fladpandet presentisme. Desuden forvrænges de historiske kendsgerninger (som de historiske kilder trods alt tillader os at slutte os til) gerne til ukendelighed i den højere sags tjeneste.

Jesper Rosenløv (f. 1970), Ph.d. i historie.

Litteratur

- A. Camron o.a.: *Barbarians and Politics at the Court of Arcadius*, Berkeley (1993)
- C. Booth: *Hypatia: Mathematician, Philosopher, Myth*, London (2017)
- M. A. B. Deakin, "Hypatia and her mathematics", i: *American Mathematical Monthly*, (1994) 101 (3), s. 234–243,
- M. Dzielska: *Hypatia of Alexandria*, Cambridge, MA (1996)
- M. Haase: "Hypatia's Death According to Socrates, Hist. eccl. 7.15: A textual Commentary" i: D. L. Norman o.a. (red.): *Hypatia of Alexandria. Her Context and Legacy*, Tübingen (2020) s.256-284
- H. Van Loon: "Violence in the Early Years of Cyril of Alexandria's Episcopate" i: A. C. Geljon o.a. (red.): *Violence in Ancient Christianity: Victims and Perpetrators*, Leiden (2014), s. 108-131
- E. J. Watts: *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*, Berkeley (2008)
- E. J. Watts: *Hypatia: The Life and Legend of an Ancient Philosopher*, Oxford (2017)

Læs om myter, halve sandheder og ofte oversete
kendsgerninger >